ТЕЗМЕНОВІ ЧЕРЕПАХИ

I

Законність, лад і стриманість викарбувалися на обличчі Фредеріка Треверса. Це було вольове, непохитне лице людини, що звикла до влади, але користалася нею мудро й обачливо. Зморшки на його свіжій, здоровій шкірі свідчили тільки про чисте життя — це просто тяжка й сумлінна праця наклала на нього своє мереживо. Кожна риса говорила те саме — від ясної блакиті очей до густого світло-каштанового волосся, трохи посивілого, з гладеньким проділом набік над високим чолом. Він був старанно, але скромно одягнений; легкий літній костюм якнайліпше пасував цій людині в розквіті віку і в той же час не волав на всі заставки, що в його власника цілі мільйони доларів, та ще й маєтності.

Бо Фредерік Треверс ненавидів хвастощі. Машина, що чекала на нього біля брами, була стриманого чорного кольору. Хоч і найдорожча на всю округу, він, проте, не любив хизуватися ні її ціною, ні потужністю мотора, гасаючи сліпучо-червоним маєвом по околиці, що від піщаних дюн і невгамовного тихоокеанського прибою, від родючих низовин до гірських пасовиськ і далеких верховин, порослих секвойєю і повитих туманом та хмарами, — теж переважно належала йому.

Шелест спідниць змусив його глянути через плече. Легеньке роздратування відчувалося в цьому русі. Проте це не через дочку. Мабуть, дратувало те, що лежало перед ним на столі.

— То як звучить оте чужинське ім’я? — спитала дочки. — Я ніяк його не запам’ятаю. Бачиш, навіть блокнота принесла, щоб записати.

Голос вона мала низький і холодний, а сама була висока, ясношкіра, гарної статури молода жінка. І голос її,

і спокійний вигляд свідчили про звичку до ладу й стриманості.

Фредерік Треверс уважно придивився до підпису на одному з двох листів на столі.

— Броніслава Пласковецька-Треверс, — прочитав він, потім літера за літерою продиктував ім’я і першу, важку частину прізвища, поки дочка записувала.

— От що, Мері, — додав він, — затям: у Тома завжди був вітер у голові, тож і до його доньки треба ставитись вибачливо. Вже саме її ім’я... гм... якось бентежить. Я не бачив Тома багато років, що ж до неї... — Він знизав плечима і більше вже не говорив про свої побоювання. Потім усміхнувся, силкуючись звести все на жарт. — Але так чи сяк, а вони тобі такі ж родичі, як і мені. Якщо він мені брат, то тобі дядько, а якщо вона мені небога, то ви одна одній кузини.

Мері кивнула.

— Не тривожся, тату. Я буду лагідна з нею, бідолашною. Якої національності була її мати? Таке жахливе ім’я!

— Не знаю. Росіянка, полячка чи іспанка — щось отаке. Це якраз на Тома схоже. Вона була актриса чи співачка... не пригадую. Познайомилися вони в Буенос-Айресі. Потай втекли. її чоловік...

— То вона була одружена!

Мері жахнулася так щиро й раптово, що батькове роздратування стало ще помітніше. Він і не думав цього казати. Просто якось вихопилося.

— Певна річ, потім вона розвелася. Я ніколи не цікавився подробицями. Мати її померла в Китаї... ні, на Тасманії. А в Китаї Том...

Зуби йому мало не клацнули, так швидко він стулив рота. Ні, більше у нього нічого не вихопиться. Мері почекала трохи, тоді ступила до дверей і знову спинилась.

— Я звеліла приготувати їй кімнати над трояндовим квітником, — сказала вона. — Піду ще раз гляну, чи все гаразд.

Фредерік Треверс повернувся до стола, щоб сховати листи, але передумав і спрокволу, вдумливо перечитав їх:

"Дорогий Фреде!

Давно я не був так близько від рідної домівки, і мені

заманулося до вас завітати. Як на лихо, я все пустив на вітер цим юкатанським проектом (либонь, я вже писав тобі про нього), і в мене, як завжди, ані шеляга. Чи не міг би ти позичити мені грошенят на дорогу? Хотілося б приїхати першим класом. Розумієш, зі мною Поллі. Цікаво, як ви поладнаєте з нею.

Том

P. S. Якщо тобі не важко, перекажи гроші першою ж поштою".

"Дорогий дядьку Фреде! — починався другий лист, писаний, як йому здавалося, якимсь дивним, чужоземним, але, безперечно, жіночим почерком.

Тато не знає, що я пишу вам. Він розказав мені, про що написав. Але то все не так. Він їде додому, щоб померти. Сам він не знає цього, але я розмовляла з лікарями. І йому доводиться їхати додому, бо в нас немає грошей. Ми живемо в маленькому тісному пансіоні, тут не місце для тата. Все життя він допомагав іншим, а тепер настав час, щоб і йому допомогти. На Юкатані він зовсім не пустив усе на вітер. Я була з ним, а

тому знаю. Він вклав у те діло все, що мав, і його просто пограбували. Він не годен вести справи так, як ділки з Нью-Йорка. Оце уся причина, і я пишаюся ним.

Він усе сміється і запевняє, що мені нізащо не поладнати з вами. Але я з ним не згодна. До того ж я ніколи в житті ще не бачила справжнього кревного родича, а у вас же є дочка. Здумати тільки — справжня кузина!

Нетерпляче дожидаю зустрічі.

Ваша небога Броніслава Пласковецька-Треверс

P. S. Гроші перекажіть телеграфом, бо інакше тата можете й не побачити. Він і не підозрює, що дуже слабий, і коли кого зустріне із своїх давніх друзів, то знов подасться в мандри по якусь химеру. Він уже закидає про Аляску. Каже, що вона вижене з нього всі хвороби. Будь ласка, не забудьте, що нам треба заплатити за пансіон, бо інакше приїдемо без багажу.

Б. П. —Т. "

Фредерік Треверс відчинив дверцята великого сейфа в стіні й акуратно сховав листи у відділення з написом "Томас Треверс".

— Бідний Том! Бідний Том! — сказав він зітхаючи.

II

Великий автомобіль чекав на вокзалі, і Фредерік Треверс хвилювався, як це траплялося з ним щоразу, коли він чув далекий гудок паротяга, що спускався в долину річки Айзек-Треверс. Цю розкішну долину, її води, що аж кишіли лососями, її родючий діл і вкриті пралісом схили Айзек Треверс побачив раніше від усіх білих, які йшли на Захід. А побачивши, ухопився за неї і вже не випускав з рук. "Через землю схибнувся", — казали про

нього тодішні поселенці. Це було за тих часів, коли золото в копальнях уже вичерпалося і не було тут ані доріг, ані буксирів перетягати судна через небезпечні мілини, а коли одним однісінький Айзеків млин молов пшеницю, то на чатах стояла озброєна варта, охороняючи його від грабіжників-кламатів[37].

Який батько, такий і син: те, що Айзек Треверс захопив, Фредерік Треверс утримав, мав-бо такі самі хапкі руки. Обидва були далекоглядні. Обидва передбачали розвій Далекого Заходу, спорудження залізниці й нового міста на узбережжі Тихого океану.

Гудок паротяга схвилював Фредеріка Треверса ще й тому, що до цієї залізниці хто-хто, а він найбільше доклав рук. Батько його аж до самої смерті плекав мрію про залізницю через гори, але кожна миля її обійшлася б пересічно по сто тисяч доларів. Він, Фредерік, таки проклав її. Ночі просиджував над нею, підкуповував газети, встряв у політику, субсидіював партійні машини і не раз їздив своєю волею на поклін до залізничних магнатів Сходу. Вся округа знала, скільки миль своєї землі віддав він під залізницю, але нікому й не снилося, скільки доларів він вклав у заставні документи та залізничні акції. Він багато зробив для своєї округи, а залізниця була останнє й найбільше досягнення, вершина діяльності Треверса, подиву гідна справа, що її завершено тільки недавно. Залізниця діяла не більш як два роки, а дивіденди, цей найпевніший доказ його завбачливості, були вже не за горами. Не за горами маячіла й поважніша винагорода: подейкували, що ім’я наступного губернатора Каліфорнії буде Фредерік А. Треверс.

Двадцять років минуло, відколи він востаннє бачився із своїм старшим братом, та й то після десятирічної перерви. Він добре запам’ятав ту ніч. Лише Том міг на таке зважитись: обійти в темряві мілини. Отож і тим разом він, як тільки смеркло, провів свою шхуну під зюйд-остом до берега і ще до світу вивів її в море. І хоч би тобі попередив про свій приїзд: опівночі стукіт копит, змилений кінь у стайні, і ось перед ними Том — обличчя ще солоне від морської води, як сказала тоді мати. Лише годину він пробув удома і на свіжому коні погнав назад, а дощ

поривами періщив у вікна і дужий вітер стогнав у гіллі секвой. Цей приїзд лишився в пам’яті як могутній і гострий подув з іншого, бурхливого світу. А за тиждень добувся до них митницький катер "Ведмідь", що затримався так довго через шторм та мілководдя, і в місцевій газеті відвели цілу шпальту, де натякалося на чималий вантаж опію та марні пошуки таємничої шхуни "Рибалочка". Тільки Фред, його мати і ще дехто з індіанської челяді знали про загнаного коня на стайні та про те, як з ним потім прокрадалися манівцями до рибальського селища на березі.

І ось, хоч і минуло двадцять років, з пульманівського вагона вийшов усе той же Том Треверс. Як на братів погляд, він і не виглядав хворим. Що постарішав, то певно. Панама не приховувала сивини, та хоч він і ледь помітно сутулився, рамена його були все ще прямі й широкі. А до молодої жінки, що приїхала з братом, Фредерік Треверс одразу відчув якусь ворожість — невиразну, проте гостру. В цій жінці був ніби глумливий виклик усьому тому, чим він жив і що обстоював, хоч він і не міг би сказати, що саме справляло таке враження. Може, гарно пошите полотняне вбрання чужоземного крою, чи крикливо строката блузка, непокірне чорне волосся, чи маєво маків на солом’яному крислатому капелюшку, а може, то яскраві барви її вроди — чорні очі й брови, пломінь рум’янцю на щоках, сліпучо-білі рівні зуби, що їх вона занадто охоче показувала. "Зіпсоване дитя", — тільки й встиг він подумати, бо брат уже тиснув йому руку і знайомив з небогою.

І знову неприємне враження — коли вона заговорила палко й жваво, розмахуючи при цьому руками. Він не міг не помітити, які маленькі в неї руки. Таки напрочуд малі.

Перевів погляд униз — і ноги такі самі маленькі. Не завважуючи юрби цікавих на пероні, вона спішила його, коли він хотів був вести всіх до машини, і поставила братів поруч. Том сміючись скорився, але молодший брат почував себе ніяково під поглядами співгородян. Він визнавав лише давній пуританський звичай: родинні емоції слід виявляти в родинному колі, а не на людях. Ще добре, що їй не заманулося його поцілувати. Дивно, що вона не зробила цього. Від неї усякого можна сподіватися.

Вона обняла їх і пронизала сонячно-теплим поглядом, який, здавалося, побачив їх наскрізь, усе, що було в них потаємного й прихованого.

— А ви й справді брати! — вигукнула вона, сплеснувши в долоні й зблиснувши очима. — Кожному це видно. І все ж є щось різне... Не знаю тільки, що саме. Не можу цього пояснити.

Правду кажучи, вона просто не зважилася пояснювати, виявивши такт, що перевищував навіть дисципліновану витримку Фредеріка Треверса. Гострим художницьким оком вона одразу помітила ту істотну різницю. Зовні вони були дуже схожі, що з одного роду — про це ясно свідчили риси їхніх облич; та на цьому вся подібність і кінчалася. Том був вищий на три дюйми і мав сиві, довгі, як у вікінга, вуса; ніс його ще більше, ніж у брата, скидався на орлиний, а голубі очі то вже напевно були орлині. Зморшки на його обличчі були глибші, вилиці крутіші, щоки запаліші, шкіра смуглявіша — все як у людини бурхливої вдачі. Ще й тепер вогонь Томового завзяття не перетлів на попіл. У кутиках очей у нього було більше зморщок — свідчення того, що він частіше за молодшого брата сміявся, — та й у виразі самих очей вгадувалася більша рішучість характеру. Фредерік тримався церемонно, як буржуа, а в Томовій невимушеній манері проступала певна свобода й оригінальність. В обох текла та сама кров піонера Айзека Треверса, тільки перегнано її в різних тиглях. Фредерік був типовий представник свого роду; в його ж братові відчувалась якась широчінь, щось невловне, чого не знав рід Треверсів. І все це в одну мить запримітила й збагнула ця чорноока дівчина. Все незрозуміле в цих двох людях і їхня спорідненість — усе стало ясне, тільки-но вона побачила їх обох поруч.

— Розбудіть мене! — казав Том. — Не віриться, що я приїхав поїздом. А люду! Тридцять років тому тут жило тільки чотири тисячі.

— А тепер шістдесят тисяч, — відказав брат. — І збільшується не щодня, а щогодини. Хочете — поїдемо містом та подивимось? Часу в нас вистачить.

Поки їхали широкими, добре вибрукованими вулицями. Том усе строїв із себе Ріп Ван Вінкля[38]. Найбільш його вразила набережна. Там, де колись він закидав якір свого шлюпа футів на десять у воду, тепер була тверда земля і па ній залізничні колії, а корабельні та пристані тяглися ген далі, ближче до моря.

— Стійте! Зупиніться! — гукнув він через кілька кварталів, угледівши великі будівлі ділового району. — Де це ми, Фреде?

— На розі Четвертої і Треверса — хіба не впізнаєш?

Том встав і почав роздивлятися навкруги, намагаючись

розпізнати обриси рельєфу під громаддям будівель.

— Я... я гадаю... — почав він невпевнено. — Ні, їй-бо, я певен, що ми колись тут полювали на кролів і стріляли в хащах чорних дроздів. А отам, де банк, був ставок. — Він обернувся до Поллі. — Там я збудував свій перший пліт і вперше скуштував моря.

— І наковтався ж ти його, — усміхнувся Фредерік і кивнув шоферові. — Мабуть, чи не цілу бочку.

— О, більше! — скрикнула Поллі, сплеснувши в долоні.

— А он там парк, — трохи згодом сказав Фредерік, показуючи на масив одвічних секвой, що вкривав схил одного з високих горбів.

— Якось по обіді батько застрелив там трьох ведмедів, — зауважив Том.

— Я подарував місту сорок акрів цієї землі, — вів далі Фредерік. — Батько купив цю ділянку у Лероя по долару за акр.

Том кивнув, і в очах його спалахнули такі самі іскри, що й у доньки, — нічого такого ніколи не з’являлося в очах його брата.

— Атож, — ствердив він, — у негра Лероя, що мав дружину-індіянку. Пригадую, як він ніс нас з тобою на спині до Алаянса[39] тієї ночі, коли індіяни підпалили ферму. А батько залишився й відстрілювався.

— Але млина йому не поталанило врятувати. Тоді в нього настав сутужний час.

— Та він таки порішив чотирьох індіян.

В очах Поллі знову спалахнули іскри.

— То він бився з індіянами! — вигукнула вона. — Розкажіть мені про нього.

— Розкажи їй про Треверсів перевіз, — сказав Том.

— Це був перевіз через річку Кламат на шляху до Орлеанз-Бару і Сіскію. Саме тоді всі кинулися копати золото, і, між іншим, батько теж там оселився: на річкових терасах була дуже родюча земля. Він збудував висячий міст — з узбережжя привіз матеріали й матросів, і вони сплели канати на місці. Це коштувало йому двадцять тисяч доларів. Першого ж дня мостом перейшло вісімсот мулів — до долару з голови, а ще ж мостове з піших та кінних. І тієї самої ночі річка розлилася. Міст був на сто футів над рівнем води. Та повінь піднялася ще вище і знесла міст. Якби не це, батько тоді розбагатів би.

— Та я зовсім не до того, — нетерпляче втрутився Том. — Оце там, на Треверсовому перевозі, батька й старого Джекоба Венса заскочив індіянський загін із Скаженої річки. Старого Джекоба вбили під самим порогом хатини. Батько втягнув його тіло всередину й цілий тиждень

оборонявся від індіян. З батька був непоганий стрілець. А Джекоба він поховав у хатині під підлогою.

— Я ще й досі тримаю перевіз, — додав Фредерік, — хоч тепер там нема такого руху, як давніше. У фургонах я доставляю вантажі до резервації, а звідти на мулах угору Кламатом до розтоки Малого Лосося. У мене тепер дванадцять складів на цій дорозі до резервації, а там готель. Туризм починає давати прибуток.

Дівчина задумливо переводила погляд з одного брата на другого, коли вони оце так різно висловлювалися про себе й про життя.

— Так, то була людина, наш батько, — пробурмотів Том.

Якась млявість причулася в його тоні, і дівчина стривожено глянула на батька. Машина тим часом повернула на цвинтар, зупиняючись перед великим склепом на пагорку.

— Я думав, тобі захочеться подивитися, — сказав Фредерік. — Цей мавзолей я будував сам, здебільшого навіть власними руками. Так хотіла мати. Маєток був страшенно обтяжений боргами. Як я не торгувався, а підрядники заправили цілих одинадцять тисяч. А мені все обійшлось трохи більше восьми.

— Ти, мабуть, працював ночами, — захоплено пробурмотів Том, тепер уже й зовсім сонним голосом.

— Авжеж, Томе, ще й не одну ніч. При світлі ліхтаря. Бо дуже заклопотаний був. Я тоді перебудовував водогін — з артезіанськими колодязями нічого не вийшло, — та й мати хворіла на очі. Пам’ятаєш — катаракта, я писав тобі. Вона була надто немічна, щоб везти її, і я викликав спеціалістів із Сан-Франціско. Еге ж, роботи тоді було по зав’язку. Я саме ліквідовував збиткову пароплавну лінію, що ото заснував

ще батько, і мусив виплачувати відсотки по заставному листу на сто вісімдесят тисяч доларів.

Розповідь урвало тихе хропіння — Том спав, схиливши голову на груди. Поллі значливо перезирнулася з дядьком. Потім її батько неспокійно завовтузився і підвів сонні повіки.

— З біса жаркий день, — сказав він і засміявся, наче перепрохуючи. — Я й справді заснув. Чи далеко ще додому?

Фредерік кивнув шоферові, і машина рушила.

III

Будинок, що його спорудив, розбагатівши, Фредерік Треверс, був великий і дорогий, пристойний і вигідний, — власне, чого й слід було чекати від заміського будинку, найкращого на всю округу. І звичаї в ньому були саме такі, які тільки він з дочкою і міг завести. Але відколи приїхав брат, усе змінилося. Куди й поділися стриманість, усталений порядок. Фредерік почував себе якось незатишно й неспокійно. Почалася всіляка метушня, узвичаєний лад пішов шкереберть. За стіл сідали, коли хотіли і на скільки хотіли, вечерю могли й опівночі розігрівати, а вибухи сміху не раз лунали в зовсім не відповідний час.

Фредерік був людина стримана. Більше як склянку вина за обідом він собі ніколи не дозволяв. Три сигари на ‘день — така була його норма, і викурював він їх на широкій веранді або в курильній кімнаті. Навіщо ж інакше та кімната? Цигарок він не терпів. А брат раз у раз скручував тоненькі цигарки й палив їх, де прийдеться.

І на великому, зручному кріслі, де він любив сидіти, і серед подушок на канапах завжди було насмічено тютюном. А ці коктейлі! Вихований під суворою опікою

Айзека та Елізи Треверс, Фредерік вважав, що вживати спиртне в домі — то просто непорядно. Саме за це господь у гніві своєму знищив стародавні міста. А Том перед сніданком та обідом за допомогою Поллі змішував силу-силенну різних напоїв — дочка-бо знала, як компонувати нечувані суміші, що їх навчилася готувати в усіх кінцях світу. Фредерікові подеколи здавалося, що його буфетна та їдальня перетворились на бари. Коли Фредерік мовби жартома натякнув на це, Том заявив, що якби йому купу грошей, він позаводив би закапелки для спиртного в кожній кімнаті свого дому.

До господи вчащало тепер більше молодиків, ніж раніше, і вони. допомагали розправлятися з коктейлями. Фредерікові хотілося саме цим пояснити їхні відвідини, але він знав справжню причину. Брат і його донька зробили те, на що не спромоглись ані він, ані Мері. Вони були тим магнітом, що притягував до себе молодість, радощі та сміх. В домі завирувало молоде життя. Вдень і вночі на посипаних жорствою під'їзних алеях гули автомобілі. Погожої днини влаштовували пікніки й екскурсії, при місячному світлі каталися на яхтах у бухті, вирушали удосвіта й поверталися опівночі, і часто, як ніколи раніше, в усіх спальнях ночували гості. Томові конче треба було відвідати всі ті місця, де він блукав хлопчиськом, спіймати пструга у Буйволячому потічку, підстрелити перепілку в Уолкотовій прерії, вполювати оленя на Круглій горі. Через того оленя Фредерік натерпівся сорому й муки. А що, як мисливський сезон закінчився? Том, одначе, врочисто привіз здобич додому й на радощах назвав оленя сухопутним лососем, коли його подали до Фредерікового столу.

Вони влаштовували пікніки над самою бухтою, на березі моря біля ревучого прибою, готували там собі молюсків. Том без усякого сорому розповів про "Рибалочку", про ту пригоду з контрабандою і тут-таки при всіх спитав Фредеріка, як це він примудрився одвести коня до рибалки й не попастися. Юнаки наче змовилися з Поллі виконувати всі Томові забаганки. Фредерікові розповіли, як саме забито оленя: як його купили в переповненому заповіднику Золотої Брами, як поїздом у клітці, а потім кіньми та мулами відвезли до лісу на Круглій горі, як Том заснув біля

оленячої стежки, коли вперше випустили оленя, як хлопці доганяли його верхи на змучених конях, насилу продираючись крізь хащі, аж поки спіймали його на аркан на зрубі спаленої ферми і, нарешті, як усі тріумфували, коли оленя вдруге погнали на Тома і він підстрелив його з п’ятдесяти ярдів. Все це озивалося в душі Фредеріка якимсь невиразним болем. Чи ж до нього коли-небудь ставилися з такою уважливістю?

Бували дні, коли Том не міг виходити з дому і розваги на лоні природи відкладалися. Але й тоді він залишався в центрі уваги — він дрімав у великому кріслі й час від часу прокидався, радісно збуджений. Том скручував собі цигарку й просив подати йому укулеле — мініатюрну гітару, винахід португальців. Тоді, відклавши недопалену цигарку з великою небезпекою для полірованих меблів, під бренькіт і пристукування він співав соковитим баритоном гули південних морів або веселі французькі та іспанські пісеньки.

Одна з тих гул спершу дуже сподобалася Фредерікові. Це була, як пояснив Том, улюблена пісня таїтянського короля — останнього Помаре[40], що сам скомпонував її і мав звичку годинами співати, лежачи на матах. Вона складалась лише з кількох повторюваних складів: "Е меу ру ру а вау", але співано її як величний, нескінченний, з різними варіаціями гімн у супроводі врочистих акордів укулеле. Поллі охоче навчила дядька цієї пісеньки, та коли він, аби й собі прилучитися до повені життя навколо брата, заспівав її, то помітив, що його слухають, придушуючи сміх, далі хтось таки захихотів, і нарешті вибухнув голосний регіт. З жахом він дізнався, що ця

проста, раз у раз повторювана фраза означала не що

інше, як "я такий п’яний". З нього зробили посміховисько! Знов і знов, урочисто й гордо, він, Фредерік Треверс, проголошував, який він п’яний. Відтоді, тільки-но заспівували цю пісню, він непомітно зникав з кімнати. Навіть коли Поллі пізніше пояснила, що останнє слово означає "щасливий", а не "п’яний", і це його не заспокоїло, бо їй довелося визнати, що старий король був таки

п’яниця і заводив цієї пісні завжди під чаркою.

Фредеріка весь час гнітило почуття, що він чужий у цьому товаристві. Він був людина компанійська і любив розваги, хоча, звичайно, здоровіші й пристойніші, аніж ті, до яких вдавався брат. Він ніяк не міг збагнути чому це молодь раніше вважала його дім нудним і ніколи не приходила, хіба що на врочисті чи офіційні прийоми, а тепер так і сунула юрбою, та не до нього, а до його брата. Не до душі було йому й те, як молоді жінки пустували з братом, звали його запросто Томом. І вже зовсім нестерпно було дивитись, як, мовби в покару, вони крутили й шарпали йому піратські вуса, коли до них доходив сенс його часом занадто вільних добродушних жартів.

Таке поводження паплюжило пам’ять Айзека та Елізи Треверс. Та й забагато бенкетувань повелося в домі. Стола ніколи не зсували, а кухареві мусили взяти помічницю. Сніданки, що тяглися від четвертої до одинадцятої, опівнічні вечері, наїзди на буфет, скарги челяді — все це дратувало Фредеріка. Не дім, а ресторан чи готель якийсь, гірко усміхався він сам до себе; деколи його проймало непереможне бажання тупнути ногою і повернути все на старий лад. Але якось не мав сили вирватися з-під влади давніх братових чарів. Часом він майже з побожним острахом поглядав на брата, намагаючись збагнути таємницю тих чарів; його бентежили і загадковий вогонь у братових очах, і мудрість далеких доріг і бурхливих ночей та днів, що полишили свої сліди в нього на обличчі. Що ж це таке? Які райські видива поставали перед ним, таким безжурним та безтурботним? Фредерікові згадався рядок давньої пісні: "Прийшов він шляхом осяйним". Чого саме ці слова пригадалися через брата? Чи й справді він, що змалку не знав ніякого закону, а вирісши, поставив себе над тим законом, чи й справді він знайшов той "шлях осяйний"?

Така несправедливість гнітила Фредеріка, аж поки вія не знайшов розради в думці, що все-таки життя своє Том звів нінащо. Заспокоєний цією думкою, він тішив своє марнославство, показуючи Томові власний маєток.

— Ти чималого домігся, Фреде, — звичайно казав Том. — Таки чималого.

Він казав це часто і часто засинав у великій машині, що плавно котилася дорогою.

— Скрізь такий порядок, все таке чисте, нове, мов з голочки, кожна травинка знає своє місце, — зауважила Поллі. — І як це ви спромагаєтесь? Але не хотіла б я бути травинкою на вашій землі, — закінчила вона, аж здригнувшись трохи.

— Працював ти тяжко, — сказав Том.

— Авжеж, тяжко працював, — підтвердив Фредерік. — Але ж варто було!

Він хотів щось додати, та помітив якийсь чудний вогник в дівочих очах і ніяково замовк. Він відчув, як вона зміряла його поглядом, в якому загорівся виклик. Це вперше його почесна праця для загального добра цілої округи була взята під сумнів, та ще й ким — дівчиськом, дочкою марнотратця, легковажною вертихвісткою, чужинкою.

Конфлікт між двома такими темпераментами був неминучий. Уже з першого погляду вона йому не сподобалася, їй навіть не треба було озиватись — сама її присутність дратувала його. Він відчував її мовчазний осуд, хоча деколи вона цим не обмежувалася. І казала все не наздогад, а просто в вічі, як чоловік, дарма що жоден чоловік не насмілювався так з ним говорити.

— Цікаво б мені знати, чи ви коли-небудь жалкували за тим, що обминуло вас? — спитала вона його якось. — Чи ви хоч раз у житті спалахнули гнівом і перевернули все догори дном? Хоч раз напилися до нестями? Чи накурилися до нудоти? Чи протанцювали на всіх десяти

заповідях? А чи, ставши на задні лапки, підморгнули богові, як доброму приятелеві?

— Та хіба ж вона не диво? — милувався Том. — Вика" пана мати!

Зовні Фредерік був спокійний, навіть усміхався, а серце йому холонуло з жаху. Все це було надто неймовірно.

— Здається, в англійців, — вела вона далі, — є така приказка: той ще не жив, хто не цілував коханої жінки і не вдарив чоловіка-ворога. Ану признавайтесь, чи вдарили ви коли хоч одного чоловіка?

— А ви? — запитав він у свою чергу.

Вона кивнула, і очі її спалахнули злістю від якоїсь згадки. Вона чекала на відповідь.

— Ні, такої насолоди я ніколи собі не дозволяв, — повільно вимовив він. — Я змалку навчився володіти собою.

Згодом, вислухавши докладну розповідь про те, як він прибрав до рук консервування лососини на Кламаті, перший розвів устриць у бухті й установив вигідну монополію на їх промисел, як після виснажливих багаторічних позовів захопив увесь берег у Вільямспорті, а отже й контроль над об'єднанням лісопромисловців, вона, роздратована його самовдоволенням, знову напалася.

— Для вас життя — це тільки прибутки й витрати, — сказала вона. — А цікаво, чи зазнали ви коли кохання?

Стріла влучила у саме серце. Він-бо ніколи не цілував коханої жінки. Одружився він з корисливих міркувань. У ті дні, коли він мало не зазнав поразки, відстоюючи просторі володіння, що їх захопили загребущі руки Айзека Треверса, його одруження врятувало маєток. Це не дівчина, а

відьма. Вона аж до болю роз’ятрила давню рану. В нього не було часу на кохання. Він тяжко працював. Він був головою торговельної палати, мером міста, сенатором штату, але кохання його обминуло. Інколи він заставав, як Поллі одверто й без сорому обіймається з батьком, помічав тепло й ніжність у них в очах. І це знов нагадувало йому, що кохання його обминуло. Хоч воно й не годиться на очах так робити, та коли то було, щоб вопи з Мері навіть наодинці так голубилися? Звичайна, педантична й безбарвна Мері була саме тим дитям, якого й слід було сподіватися від шлюбу без любові. Він навіть не певен був, чи то справді любов — його почуття до неї. Та і його самого чи ж люблять?

Після такого запитання Поллі він раптом відчув велику порожнечу. Ніби все, до чого тяглися його руки, тепер оберталося тлінню. І тільки глянувши на Тома, що спав у великому кріслі в суміжній кімнаті — сивий, старий і стомлений, — він, Фредерік, пригадав усе, чого сам домігся і що тепер мав. А що ж є у Тома? Чого Том домігся? Пустив на вітер життя й здоров’я, і тепер у його присмертному тілі зосталося всього лишень ця примерхла іскрина.

Фредеріка непокоїло, що Поллі й відштовхувала його і водночас вабила. Рідна дочка ніколи так не хвилювала його. Мері йшла протоптаною стежкою, і передбачити її вчинки було так само легко, як рух автомата. А Поллі! Яке багатство нюансів в її протеївській вдачі! Ніколи не знати, що вона за хвилину утне.

— Ніяк не вгадаєш, еге? — осміхався Том.

Перед нею не можна було встояти. Вона поводилася з Фредеріком так безцеремонно як Мері зроду-віку б не зважилася. Вона дозволяла собі усякі витівки: то морочила його, а то боляче вражала, і він не міг не відчувати прикро її існування.

Якось після одної звади вона заходилась дражнити його, граючи на піаніно щось шалене й запальне; музика роз-порушувала й дратувала

його, примушувала гарячково битися пульс, збуджувала дикі химери в його дисциплінованому мозку. Та найгірше було інше: вона добре знала, що робить. Вона раніше від нього зрозуміла, в якому він стані, коли, повернувшись обличчям до нього, задумливо подивилася з глузливою, майже зверхньою посмішкою. Від цього він схаменувся і враз усвідомив той розгардіяш, що натворила його розпалена уява. Із стіни докірливо позирали на них портрети суворих Айзека та Елізи Треверс. У знетямі Фредерік подався з кімнати. Ніколи він не думав, щоб у музиці крилася така сила! А потім — сором обіймав його на саму лише згадку про це — він прокрався назад і прислухався за дверима, а вона знала це й умисне дратувала його.

Коли Мері спитала батька, що він думає про Полліну гру, йому раптом навіялося непрохане порівняння. Музика Мері нагадувала йому церкву вона була холодна й проста, як молитовний дім методистів. А музика Поллі скидалася па шалений, нестримний ритуал в якомусь поганському храмі, де курився фіміам і звивалися танцівниці.

— Вона грає, як чужинка, — відказав він, задоволений, що вдало ухилився від прямої відповіді.

— Вона справжня артистка,— урочисто заявила Мері. — Вона геніальна. І коли тільки вона грає вправи? Та й чи грала їх вона взагалі? Ти ж знаєш, як я працювала. І все-таки найкраще моє виконання — це наче вправа для п’яти пальців проти будь-якої дрібнички, що вона грає. В її музиці звучить щось чарівне... невимовно чарівне. А в моїй тільки "раз, два, три", "раз, два, три". Від цього можна збожеволіти! Я працюю, працюю, і все намарно. Це несправедливо. Чому вона народилася такою, а не я?

"Кохання", — найперше потайки спало Фредерікові на думку; та не встиг він обміркувати свій висновок, як трапилося щось досі нечуване — Мері залилася гіркими слізьми. Він хотів приголубити її, як це робив Том, та відчув, що не зуміє. А коли спробував, виявилося, що Мері так само, як і він, не призвичаєна до ласки. Батькові й дочці тільки стало ніяково.

Протилежність вдачі обох дівчат була безперечна. Який батько, така й донька. Мері — це лише незугарний цивільний у пишному почті генерала-переможця. Фредерікова ощадливість навчила його тонко розумітися на

тому, хто як одягається. Він знав, які дорогі вбрання у Мері, а все ж не міг не бачити, що дешеві туалети Поллі, які вона, очевидно, без особливого добору купувала в часі своїх мандрів, завжди личили їй і мали куди більший успіх. Смак у неї був бездоганний. Вона носила шаль, як ніхто, а з шарфом просто чудеса робила.

— Вона вбирається абияк, — скаржилася Мері. — Навіть не приміряє і може одягтися за п’ятнадцять хвилин, але коли йде купатися, то всі юнаки так і висипають з роздягалень. — Мері зовсім не крила свого захоплення кузиною. — І як це в неї виходить? Ніхто й не насмілиться вбиратись у такі кольори, а їй вони якраз і личать.

— Вона все погрожувала, що стане жіночою модисткою і буде утримувати нас обох, коли я остаточно сяду на мілке, — додав Том.

Якось Фредерік, позираючи поверх газети, виявився свідком однієї промовистої сцени. Увійшла Мері; він-бо напевне знав, що вона перед цим чепурилася цілу годину.

— О, як гарно! — радо похвалила її Поллі. Вона сплеснула в долоні, очі й обличчя в неї засвітилися щирою втіхою. — Але чому б цього банта не причепити отак?.. Авжеж, отак?

Руки її злетіли хутко, торкнулися чогось, і за хвилинку навіть Фредерік помітив чудовну зміну в доччиному вбранні.

Поллі, як і батько її, надміру щедра була зі своїми вбогими скарбами. Мері замилувалася іспанським віялом — мексіканською коштовністю, що колись належала одній із фрейлін двору імператора Максиміліана[41].

Поллі так і зайнялася радістю. Мері одразу ж дістала віяло в подарунок, майже переконана, що робить велику ласку, беручи його. Тільки чужинка могла собі це дозволити, і саме Поллі можна було звинуватити в тому, що вона так обдаровувала всіх молодих жінок. Така вже в неї була вдача. Чи то мережана хустинка, чи рожева перлина з Паумоту, чи гребінець черепаховий — однаково. Тільки-но щось упало кому в око, як зразу ту річ йому радо й даровано. Жінки так само, як і чоловіки, не могли встояти перед нею.

Фредерік і не уявляв собі, щоб таке створіння могло існувати на світі. Серед жіноцтва його кола нічого навіть схожого не знайдеш. Що б вона не робила — чи щедро дарувала щось, чи ревно захоплювалась, або сердилась, чи голубилась, — він знав, що все це було без краю щиро. Її химерні вибрики шокували його і разом з тим чарували., У голосі в неї відбивалися найменші зміни її почуттів. Вона ніколи не розмовляла спокійним тоном, та ще й так, щоб не розмахувати при цьому руками. І все-таки в її устах англійська мова ставала якоюсь новою і прекрасною, кришталево прозорою; у сміливих фразах та багатозначних виразах вона передавала найтонші відтінки так точно й безпосередньо, як годі було й сподіватися від її мало не дитинної простоти. Фредерік часом прокидався серед ночі, і на темному тлі його повік зринало її обернене до нього жваве, радісне личко.

IV

Яка донька, такий і батько. Перед Томом теж не можна було встояти. З усім світом він знався, і час від часу навідувалися до нього якісь незнайомці. В домі Треверсів ніколи не бувало таких гостей. Хода одних нагадувала морську хитавицю. Інші скидалися на запеклих розбишак, ще інші мали хворобливі, виснажені лихоманкою обличчя, і всі були чудні й незвичайні виглядом. І мова в них, така сама чудна й незвичайна, заходила про те, що Фредерікові не снилось і не гадалося, хоч він одразу впізнавав, хто вони такі — шукачі щастя й пригод, вільні лицарі з цілого світу. Але найбільше впадала у вічі їхня любов і відданість своєму ватажкові. Вони звали його по-різному: "Чорний Том", "Білявець", "Моцак

Треверс", "Мелмют Том", "Паливода Том", але здебільшого він був "Капітан Том".

Їхні плани і пропозиції також були розмаїті. Купець із південних морів приносив звістку про відкриття острова з гуано; латиноамериканець закликав до участі в революції, що ось-ось мала спалахнути; третій говорив про пошуки золота в Сибіру, четвертий про те саме на горішньому Кускоквімі; ще про якісь темні справи мовилося зовсім пошепки. І щоразу Капітан Том шкодував, що через свою тимчасову недугу не може негайно вирушити з ними, і все сидів у великому кріслі, дрімаючи чимраз довше й довше. А Поллі, разячи свого дядька панібратськими манерами, відводила тих людей набік і давала їм наздогад, що Капітан Том ніколи вже більше не вийде на шлях осяйний.

Але не всі вони приходили з планами. Чимало їх відвідувало свого ватажка з тих давніх незабутніх днів, спонукувані просто любов’ю, і Фредерік, що іноді бував свідком таких зустрічей, усе не переставав дивуватись таємним чарам свого брата.

— Клянусь Тезменовими черепахами! — кричав один з них. — Коли я почув, що ви в Каліфорнії, Капітане Томе, то відразу ж вирішив приїхати потиснути вам руку. Мабуть, ви ще не забули Тезмена, га? Як і бійку на острові Четверга? Так оце-бо торік старого Тезмена вбили його ж таки тубільці, коли він плив до німецької Нової Гвінеї. Пам’ятаєте його кухарчука? Нгані-Нгані? Він і був призвідця. Тезмен так вірив йому, а той узяв та й зарубав його.

— Фреде, потисни руку капітанові Карлсену, — знайомив Том брата з іншим гостем. — Він вирятував мене з великої біди на Західному Березі. Не нагодилися б ви тоді, Карлсене, був би мені каюк.

Капітан Карлсен був незграбний дебелень з гострим поглядом голубуватих очей і широким рубцем через увесь рот, що його не зовсім

закривала сліпучо-руда борода. Потиск його руки виявився таким міцним, що Фредерік аж скривився.

За кілька хвилин Том одвів брата набік.

— Слухай-но, Фреде, тобі не важко буде позичити мені тисячу доларів?

— Звичайно, ні, — ані змигнувши відповів Фредерік. — Ти ж знаєш: половина всього, що я маю, — твоє.

І коли капітан Карлсен поїхав, Фредерік був цілком певен, що тисяча доларів поїхала разом з ним.

Отож не дивно, що Томові не пощастило в житті, і він приїхав додому помирати. Фредерік сидів за своїм опорядженим письмовим столом і думав, які вони з братом різні. Але ж і справді: якби не він, у Тома не було б ніякої домівки, щоб спокійно померти.

Фредерік перебирав у пам’яті своє й Томове життя, шукаючи в минулому розради. Це на нього, Фредеріка, завжди покладалися в родині. А Томові в голові були тільки смішки й пустощі, він прогулював уроки в школі, не слухався батька. То подасться в гори, а то на море, раз у раз заходить у клопіт із сусідами й міською владою — одне слово, він устигав скрізь, тільки не туди, де чекав на нього тягар марудної праці. А роботи тоді було в цій лісовій глушині по саму зав’язку. І всю її справляв він, Фредерік. День при дні працював з раннього ранку до пізнього вечора. Він пам’ятає те літо, коли широкі Айзекові плани зазнали краху, коли сім’я власника сотні тисяч акрів харчувалася надголодь, коли не було грошей навіть найняти косарів до сіна і коли Айзек нізащо не хотів випустити із своїх рук жодного акра. Айзек сам косив і згрібав сіно, а Фредерік громадив у копиці. А Том у той час вилежувався із зламаною ногою в ліжку і збільшував лікарів рахунок. Він упав з гребня на даху повітки — місця, де ніяк не можна було громадити сіно. З Тома, здається,

тільки й роботи було, що постачати оленину та ведмеже сало, виїжджати лошаків та галасувати з хортами по пасовиськах та лісових ярах.

Том був старший, проте якби він, Фредерік, після батькової смерті не впрігся в роботу і не поклав увесь тягар на свої плечі, маєток, що від нього чималого сподівалося, дійшов би до руїни. Праця! Він пригадує, як розширювано міський водогін: як він, Фредерік, викручувався тоді з фінансової скрути, добував невеличкі позички за грабіжницькі відсотки, як він сам прокладав і сполучав труби при світлі ліхтаря, поки робітники спали, а потім вставав раніше від них, щоб спланувати роботу і дати всьому лад, і безперестанку сушив собі голову, де б дістати грошей, щоб заплатити їм за наступний тиждень. Він-бо гнув ту ж саму лінію, що й Айзек, — нічого не випускати з рук. У майбутньому все виплатиться.

А Том собі з великою зграєю хортів гасав по горах і цілими тижнями не ночував удома. Фредерік пригадав останню розмову на кухні між ним, Томом та Елізою Тренере; мати, як і раніш, сама варила, й пекла, і мила посуд у маєтку, що його в заставі оцінювано в сто вісімдесят тисяч доларів.

— Не діліться, — благала Еліза Треверс, даючи спочинок своїм роз’їденим милом, натрудженим рукам:. — Айзек правду казав: земля буде варта мільйонів. Край тільки починає розвиватися. Нам треба триматися купи.

— Мені маєтку не треба, — гарячкував Том. — Хай Фредерік бере його. Я хочу тільки...

Він так і не скінчив думки — видива цілого світу спалахнули в його очах.

— Я не можу чекати, — провадив він далі. — Беріть собі ті мільйони, коли вони будуть. А мені дайте тепер десять тисяч. Я підпишу

документа, в якому зречуся всіх своїх прав. І дайте мені стару шхуну. Настане день, коли я повернуся з купою грошей і ще й вам допоможу.

Фредерік бачив самого себе в той далекий день — ось він, жахаючись, підніс руку і кричить:

— Десять тисяч! Зараз, коли я мало не розірвуся, щоб нашкребти на відсотки за квартал!

— Оця ділянка поруч з будинком суду, — домагався Том. — Я знаю, що банк дає за неї десять тисяч.

— Але через десять років вона коштуватиме сто тисяч, — заперечував Фредерік.

— Нехай і так. Вважай, що я відмовляюся від усього за сто тисяч. Продай ділянку за десять тисяч і дай їх мені. Оце й усе, що мені треба, але треба тепер. Решту можеш узяти собі.

І Том, як завжди, домігся свого (ділянку, правда, заставили, а не продали) і відплив на старій шхуні, а все місто благословляло його, бо він забрав до своєї команди половину берегової потолочі.

Уламки шхуни викинуло на берег Яви. То було саме тоді, коли Елізі Треверс робили очну операцію, і Фредерік не казав їй нічого, аж поки не дістав певних доказів, що Том живий.

Фредерік поліз до свого архіву і висунув шухляду з написом "Томас Треверс". Там лежали акуратно складені конверти. Він почав переглядати листи. Вони були з усіх усюд: з Китаю, Рангуна, Австралії, Південної Африки, Золотого Берега, Патагонії, Вірменії, Аляски. Коротенькі, писані принагідно, вони відбивали все його мандрівне життя. Фредерік пригадав кілька найяскравіших моментів Томової "кар’єри". Том брав участь у якійсь військовій колотнечі у Вірменії, служив офіцером у

китайській армії, і напевне відомо було, що згодом провадив у Китайському морі незаконну торгівлю. Його спіймано, коли він перевозив зброю на Кубу. Здається, він завжди возив куди-небудь щось таке, чого не дозволялося возити. І він так і не позбувся цієї звички. Один лист на пожмаканому цигарковому папері засвідчував, що під час російсько-японської війни його: спіймано, коли він перевозив вугілля до Порт-Артура, і відправлено до призового суду в Сасебо, де пароплав конфісковано, а Тома ув’язнено аж до кінця війни.

Фредерік усміхнувся, читаючи таке: "Як твої справи? Повідом мене в будь-який час, якщо кілька тисяч тобі допоможуть". Він глянув на дату — 18 квітня 1883 року — і розкрив другий конверт. Цього листа було датовано п’ятим травня. "П’ять тисяч знов поставлять мене на ноги. Коли можеш це зробити й любиш мене, вишли їх pronto — по-іспанському це "терміново".

Фредерік ще раз глянув на обидві дати. Безперечно, десь між 18 квітня і 5 травня Том зазнав краху. З' гіркою посмішкою Фредерік перебігав очима іншого листа: "Поблизу острова Мідвей сталася аварія судна. Потонуло ціле багатство, якщо підняти його, — ти ж знаєш, — буде винагорода. Аукціон через два дні. Перекажи телеграфом чотири тисячі". А ще в одному листі повідомлялося: "Якби мені трохи грошей, я міг би вмістити їх в одне діло. Діло це велике, запевняю тебе. Таке велике, що я навіть не насмілюсь розповісти про нього". Він пам’ятає це діло — революція в одній з латиноамериканських країн. Він послав гроші, а Том вмістив їх у діло, а себе — в тюремну камеру, та ще й із смертним вироком на додачу.

Що ж, у Тома були добрі наміри, це вже правда. І він завжди вважав святим обов’язком висилати боргові розписки. Фредерік у задумі зважив на руці паку з розписками, немов хотів визначити, чи нема якої залежності між вагою паперу і сумами, що на ньому написані.

Він засунув шухляду і вийшов з кабінету. У вітальні він побачив велике крісло і Поллі, що навшпиньки виходила з кімнати. Томова голова

відхилилася назад, він важко дихав, і на обм’яклому обличчі виразно видніли сліди хвороби.

V

— Я тяжко працював, — виправдовувався Фредерік перед Поллі того вечора на веранді, не здогадуючись, що людина починає виправдовуватись лише тоді, коли справи її кепські. — Я робив усе, що підверталося під руку, — а чи добре, хай скажуть інші. І за це мені сповна заплачено. Я дбав про інших, та й себе не забував. Лікарі кажуть, що ще не бачили такого здоров’я у людини мого віку.

Що ж, попереду в мене майже половина життя, адже ми, Треверси, довговічні. Я дбав про себе і, як бачите, маю чим похвалитись. Життя я не змарнував. Я зберіг своє серце й кровоносні судини, хоч небагато людей могло б похвалитись, що зробили стільки ж, як я. Гляньте на цю руку. Міцна, га? Вона буде така й через двадцять років. Бо ж і кажуть: за більшим поженись та й того рішись.

Поллі одразу зрозуміла, яке образливе порівняння криється за його словами.

— Ви дістали право писати "шановний" перед своїм ім’ям, — згорда спалахнула вона. — А мій батько — справжній владар. Він таки жив. А ви хіба жили? Чим ви можете похвалитися? Акції та бони, будинки та челядь... Фе! Серце, судини, міцна рука... і це все? А чи жили ви просто так, заради самого життя? Чи зазнали страху смерті? Та про мене ліпше пуститися берега й зовсім себе занапастити, аніж тисячу років прожити, пильнуючи свого шлунка і боячись вогкості. Від вас залишиться порох, а від мого батька — попіл. Оце ж і різниця.

— Але ж, любе дитя... — почав він.

— Чим ви можете похвалитись? — запально докинула вона. — Чуєте?

Знадвору крізь прочинене вікно долинув бренькіт укулеле й веселий Томів голос, що співав Гавайську гулу. Вона закінчувалася трепетним покликом кохання, що ніби вихопився з любосної тропічної ночі, — хоч яка пісня була примітивна, суть її проступала недвозначно. Гурт молодих голосів просив співати ще. Фредерік мовчав. Він невиразно відчував у всьому цьому щось важливе.

Обернувшись, він крізь вікно побачив Тома, натхненного й величного, у колі дівчат та юнаків; з-під своїх вікінгівських вусів він припалював цигарку від сірника, що піднесла до нього одна дівчина. Фредеріка раптом вразила думка, що сам він зроду не припалював сигари від вогню, якого піднесла б жіноча рука.

— Доктор Тайлер каже, що в його стані не можна палити, — тільки й спромігся він сказати.

З настанням осені до господи почали вчащати люди нового типу. Вони гордо називали себе "закваскою" і приїздили з золотих копалень Аляски до Сан-Франціско на зимовий відпочинок. їх прибувало дедалі більше, і вони зайняли більшість номерів в одному з готелів у центрі міста. Капітан Том згасав разом із природою і з великого крісла майже не зводився. Він дрімав усе частіше й довше, та коли б не прокидався, його щоразу оточував почет молодих людей або підсідав хто-небудь із давніх товаришів, і починалися розмови про минулі золоті дні або про плани майбутніх золотих днів.

Бо Том ("Моцак Треверс", як звали його юконці) і гадки не мав, що наближається кінець. Тимчасова недуга, пояснював він, цілком природна слабість після тривалої боротьби з юкатанською лихоманкою. Навесні він буде здоровісінький. Доброго морозцю — ось що йому треба. У нього кров скипілася від спеки. А поки що нема чого журитися, треба гарненько відпочити.

І ніхто не казав йому правди — навіть юконці, що палили люльки та чорні сигари й жували тютюн на широких Фредерікових верандах, тоді як він сам почував себе у власному домі як непроханий гість. З ними він не мав нічого спільного. Вони вважали його стороннім, якого просто треба терпіти. Вони приходили до Тома. І те, як вони ставилися до Тома, викликало у Фредеріка почуття заздрощів. День у день він приглядався до них. Він бачив, як юконці зустрічалися — коли один з них виходив з кімнати хворого, а другий саме мав увійти. За дверима вони мовчки й повагом тиснули один одному руки. В очах прибульця поставало запитання, а той, другий, скрушно хитав головою. І не раз Фредерік бачив, як на очі їм набігали сльози. Потім прибулець увіходив, підсовував своє крісло до Томового і бадьорим голосом починав снувати плани походу на горішній Кускоквім, бо саме туди навесні збирався вирушити Том. Собак можна дістати в Ларабі, до того ж чистокровних, зовсім не покручів з розніженими південними породами. Кажуть, там край суворий, та коли старожитці не можуть дістатися туди від Ларабі за сорок днів, то чечаки не дістануться й за шістдесят.

Так минали дні. І якось Фредерік запитав самого себе: а чи знайдеться хоч одна людина в цім краї чи бодай у ближчій околиці, що прийшла б до його присмертного ложа?

Фредерік сидів за письмовим столом, і крізь відчинені вікна до нього допливали клуби міцного тютюнового диму, чувся гомін голосів, аж урешті він став розрізняти уривки розмов юконців.

— Пам’ятаєш, як усі рушили на Койокук на початку дев’яностих років? — казав один. — Так от, ми з ним тоді були компаньйонами, торгували разом і таке інше. У нас був гарненький пароплавчик "Кажан". Це він назвав його так, і назва як влипла. З нього-бо чудій був! Отож, кажу, навантажили ми нашого "Кажанчика" з верхом і рушили проти води Койокуком: я за кочегара й механіка, він за стерника, а обидва разом ще й за матросів. Подеколи приставали до берега нарубати дров. Було це восени, по річці вже пропливало сало, і вона от-от мала стати. Ми ж були аж за Полярним колом і пливли на північ. Адже там далі було

дві сотні шукачів золота, і якби вони зазимували, то потребували б харчів. А ми саме харчі й везли.

І що ж ти думаєш? Невдовзі вони почали спускатися річкою; пливуть собі повз нас, хто човном, а хто на плоту. Одне слово — тікають звідтіля. Ми рахували їх. Коли пропливло сто дев’яносто чотири чоловіка, нам уже не було рації йти далі. Отож ми завернулися і рушили назад. Раптом як ударить мороз, вода стала швидко спадати, і щоб я здох, коли ми не сіли на мілину — так і врізалися за течією. "Кажан" добре застряв, не зсунемо ніяк. "Це ж ганьба — загубити стільки харчів", — кажу йому, як ми вже збиралися відпливати човном. "Ну то зостаньмося та з’їмо все", — він мені на те. І щоб я здох, коли ми так не зробили. Зазимували на "Кажані", полювали й торгували з індіянами, а навесні, коли крига скресла, привезли шкур на вісім тисяч доларів. Уявляєш? Цілісіньку зиму вдвох перебути! І жодного разу я лихого слова від нього не чув. Зроду не траплявся мені компаньйон такої лагідної вдачі. Та коли доходило до бійки!..

— Авжеж! — почувся інший голос. — Пригадую ту зиму, коли Масний Джонс нахвалявся вигнати нас із Сорокової Милі. Одначе не встиг він дзвякнути вдруге, як наскочив на Моцака Треверса. То було в "Білому Олені". "Я вовк! " —— реве Джонс. Пам’ятаєш його? За поясом револьвер, мокасини з торочками, чуприна аж до спини. "Я вовк! — реве. — І тільки я цеї ночі тут витиму. Чуєш, довготелеса худюща мацапуро? " — це він до Моцака Треверса.

— Ну то й що? — запитав чийсь інший голос після паузи.

— Півтори секунди — і вже Масний Джонс лежав на підлозі, а Моцак сидів на ньому верхи та просив люб’язно, щоб йому подали мисливського ножа. Та він тільки те й зробив, що геть-чисто обчикрижив чуприну Масному

Джонсові. "Тепер вий, хай тобі чорт, вий! " — сказав Моцак. підводячись.

— І хоч який шалений, а коли треба, вмів себе в руках тримати, — підхопив перший голос, — Я бачив, як він у "Малій Росомасі" просадив у рулетку дев’ять тисяч за дві години, потім позичив трохи грошей, за чверть години відігрався, почастував усіх і розплатився, — і все це, щоб я здох, за якихось чверть години.

Якось увечері Том був у незвичайно піднесеному настрої, і Фредерік, приєднавшись до кола зачарованої молоді, сидів і слухав трагікомічну братову розповідь про аварію судна серед ночі поблизу острова Бленг, про те, як вони пливли поміж акул і половина команди загинула, про величезну перлину, що її Десей прихопив з собою на берег, про оздоблений людськими головами частокіл навколо очеретяного палацу, де жила малайська королева із своїм чоловіком-китайцем, що врятувався після аварії судна, про інтриги з перлиною Десея, про шалені оргії і танці тієї варварської ночі, про несподівану небезпеку й раптову смерть, про кохання королеви до Десея і про кохання Десея до королівни, про те, як Десея, перебивши йому руки й ноги, живцем кинули на рифи під час відпливу, щоб його зжерли акули, про те, як прийшла чума, як били в тамтами і як шамани виганяли духів, про те, як тікали непролазними кабанячими стежками через гори, де в хащах жили лісовики; і, нарешті, як їх врятував Тезмен, той самий Тезмен, що його зарізано оце торік і що голова його спочиває десь на частоколі меланезійської фортеці. І від усього цього віяло жагою, привіллям і дикістю далеких пальмових островів, що, немов смарагди, поцяткували бірюзово-синє море під палючим сонцем.

Мимоволі Фредерік сидів, як зачарований, а коли розповідь скінчилася, раптом відчув дивну порожнечу. Думкою сягнув він до свого дитинства, коли вдивлявся в малюнки у старому підручнику географії. Він також мріяв про захопливі пригоди в далеких країнах і жадав вийти на шлях осяйний. І він збирався кудись їхати, а звідав тільки тягар праці й обов’язку. Можливо, саме в цьому між ними й різниця. Можливо, саме в

цьому секрет тої дивної мудрості, що світилася в братових очах. На мить перед ним промайнули невиразні й далекі райські видива, що їх бачив його брат. Пригадалася прикра Полліна фраза: "Ви прогавили романтику. Ви проміняли її на дивіденди". Її правда, і все ж таки Поллі несправедлива до нього. Йому теж хотілося романтики, але під руки завжди навиналася робота. Він надсадно працював день і ніч і ніколи не цурався обов’язку. Але він не зазнав кохання і не блукав по світах, а саме це й було сенсом життя для брата. Та все ж чим заслужив це Том — марнотратець і ледащий співака?

Він, Фредерік, досяг високого становища. Незабаром його, можливо, оберуть на губернатора Каліфорнії. Але чи прийде хто до нього, щоб з любові брехати йому? Згадка про багатство, здавалося, викликала якийсь терпкий і сухий присмак у роті. Багатство! Тепер він бачив це: кожна тисяча доларів подібна до будь-якої іншої тисячі доларів, і кожний день — з його днів — подібний до будь-якого іншого дня. Він нічого не зробив, щоб малюнки з підручника перетворилися на дійсність. Він так і не вдарив свого ворога, не припалив сигари від вогню, якого піднесла б жіноча рука. "Людина не може спати одразу на двох ліжках", — зауважив якось Том. Фредерік аж здригнувся, згадавши, скільки в нього ліжок і скільки ковдр він накупив. Але всі ці ліжка та ковдри не заманять нікого, хто приїхав би з другого кінця світу потиснути йому руку й вигукнути: "Клянусь Тезменовими черепахами!"

Щось приблизно таке і сказав він Поллі, і в його словах відчувалася скарга на несправедливість долі. А вона відповіла:

— Інакше й бути не могло. Тато купив це. Він ніколи не торгувався. Це королівське життя, і він заплатив за нього щедро, як король. А ви поскупіли, розумієте? Ви берегли свої судини й гроші, ви ні разу не замочили ніг.

— Я розумію вас, — кивнув він. — Хто боїться замочити ноги, той не може сподіватися на виграш.

VI

Одного дня пізньої осені всі зібралися біля великого крісла, де сидів Капітан Том. Сам того не знаючи, він продрімав цілий день, а тільки прокинувся — попросив своє укулеле і запалив цигарку від сірника, що піднесла йому Поллі. Та укулеле без діла лежало в його руках, і хоч у великому каміні потріскували соснові поліняки, він затремтів і раптом зауважив, що йому холодно.

— Це добрий знак, — сказав він, не помітивши, що всі схилилися ближче, щоб його розчути. — Прохолода підбадьорить мене. Не так-бо й легко вигнати з крові тропічний жар. Але я вже таки подумую про Кускоквім. Навесні, Поллі, ми виберемося на собаках, і ти побачиш опівнічне сонце. Твоїй матері сподобалася б така мандрівка. Вона була вогонь-жінка. Сорок ночівель з собаками — і ми витрушуватимемо з моху золоті самородки. У Ларабі гарні пси. Я знаю цю породу. Справжні лісові вовки, хоч на кожний виводок і буває одне руде щеня, — правда, Бенінгтоне?

— Одне на виводок, десь так пересічно, — хутко підтвердив юконець Бенінгтон якимсь невпізнанно хрипким голосом.

— Але з ними самому подорожувати не можна, — вів далі Капітан Том. — Бо як упадеш — зараз же накинуться на тебе. Ці пси поважають людину тільки, як вона на ногах. А коли додолу звалиться — вона вже м’ясо. Пам’ятаю, ми переходили перевал від Танани до Серкл-Сіті. Це ще до відкриття Клондайку, в дев’яносто четвертому... ні, в дев’яносто п’ятому році. Тоді термометри тріскалися від морозу. В нашому гурті був один молодий канадець. Звали його... таке чудне ім’я.... Стривайте-но... зараз пригадаю...

Голосу його вже не було чути, хоч губи ще ворушилися. Недовір’я і величезний подив проступили у нього на обличчі. Потім він здригнувся конвульсійно. І в цю мить Том раптом побачив Смерть. Чисті очі його

дивилися не змигнувши, ніби він задумався; потім він обернувся до Поллі. Його рука ледь ворушилася, шукаючи її руку, але коли знайшла, не могла вже її стиснути. Він дивився на доньку з широкою усмішкою, що помалу згасала. Очі заплющилися, тільки-но життя одійшло, і на обличчі застиг мир та супокій. Укулеле, брязнувши, впало на підлогу. Один по одному всі тихо вийшли з кімнати, лишивши Поллі саму.

Стоячи на веранді, Фредерік побачив, як хтось підходить алеєю. З моряцької ходи перевальцем Фредерік здогадався, до кого прийшов цей незнайомець. Засмагле під сонцем обличчя поорали старечі зморшки, які виразно суперечили його жвавим рухам та спритному поглядові гострих чорних очей. У мочках вух висіло по маленькій золотій сережці.

— Добридень, сер, — сказав чоловік, і відразу стало ясно, що не англійську мову засвоїв він разом з материним молоком, — Як почуває себе Капітан Том? У місті мені сказали, що він хворий.

— Мій брат помер, — відповів Фредерік.

Прибулець одвернувся і втупив погляд понад парком на далекі лісисті верховини, і Фредерік помітив, як він через силу проковтнув клубок, що підступив до горла.

— Клянусь Тезменовими черепахами, він був людина! — сказав незнайомець низьким розчуленим голосом.

— Клянусь Тезменовими черепахами, він був людина! — повторив Фредерік і навіть не затнувся на цій незвичній для нього клятьбі.